

Alfonsas Eidintas

Ieškok Maskvos sfinkso

Istorinis romanas

Trečiasis pataisytas leidimas

Mokslų ir enciklopedijų leidybos centras
VILNIUS, 2016

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais internete, platinti jo kopijas – parduoti, nuomoti, teikti panaudai, be autoriaus sutikimo išleisti ir versti. Taip pat draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Alfonsas Eidintas, 2016

© Alfonsas Eidintas, piešiniai, 2016

© Albertas Broga, apipavidalinimas, 2016

© Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2016

ISBN 978-5-420-01766-1

UDK 821.172-31

Ei54

Turinys

Pratarmė trečiajam leidimui --- 8

Pirma dalis

1938-1940 Sfinkso pasirodymas --- 9

- 1 skyrius. Prie demarkacijos linijos --- 11
- 2 skyrius. Mergina prie „Mandragoros“ arbatinės --- 28
- 3 skyrius. „Kada dirbsite Lietuvai?“ --- 35
- 4 skyrius. Pašnekovė už flanelinės saugumo užuolaidos --- 47
- 5 skyrius. Diplomatai keliauja ir namo --- 61
- 6 skyrius. Ypatingoji agentė --- 76
- 7 skyrius. Generolas tampa politiku --- 84
- 8 skyrius. Opozicija --- 91
- 9 skyrius. Senas bičiulis voldemarininkas --- 101
- 10 skyrius. Lietuvos užsienio politikos smegenys --- 109
- 11 skyrius. Užčiuopti virkštelę su Maskva --- 116
- 12 skyrius. Ką pasirašė Molotovas ir Ribentropas? --- 125
- 13 skyrius. Ar atiduos mums sovietai Vilnių? --- 142
- 14 skyrius. Sovietai perša sutartį --- 152
- 15 skyrius. Lietuviai rengia kontrsiūlymus --- 169
- 16 skyrius. Povilaitis pyksta --- 179
- 17 skyrius. Stiprinama delegacija į Maskvą --- 187
- 18 skyrius. Stalinas skubina --- 197
- 19 skyrius. Ar imti Vilnių? --- 204
- 20 skyrius. Pabaigtuvių puota Kremliuje --- 210
- 21 skyrius. „Vilnius mūsų, o mes – rusų...“ --- 218

22 skyrius. Karinė žvalgyba keliasi į Vilnių ---	225
23 skyrius. Šešėlinis pasiuntinio suverenitetas ---	236
24 skyrius. Raštikis stumiamas į šoną ---	243
25 skyrius. Pasirodo Gadžibalas Butajevus ---	254
26 skyrius. Kova su dėkingaisiais ---	263
27 skyrius. Butajevo žūtis ---	273
28 skyrius. Sovietai kaltina kareivių grobimu ---	277

Antra dalis

1940–1941 Klastingas sfinkso smūgis --- 287

1 skyrius. „Susidaro aiškus įspūdis, kad rusai ieško priekabių...“ ---	289
2 skyrius. Blogos žinios iš pasienio ---	299
3 skyrius. Molotovas reikalauja Merkio ---	312
4 skyrius. Lietuvos karininkai irgi nori Merkio galvos ---	327
5 skyrius. Seno straipsnio vertė ---	332
6 skyrius. Į Kremlių siunčiamas Urbšys ---	351
7 skyrius. Lietuviškas sąmokslas ---	361
8 skyrius. Sovietų ultimatas ---	370
9 skyrius. Kvietimas į posėdį ---	382
10 skyrius. Merkys pasitraukia ---	389
11 skyrius. Ataka pasienyje ---	403
12 skyrius. Raštikis sutinka tapti ministru pirmininku ---	413
13 skyrius. Vyriausybę skirs svetimi... ---	421
14 skyrius. Rusai ateina ---	430
15 skyrius. Smetonos sekretoriaus Bielskaus prašymas ---	437

16 skyrius. Prezidento išvykimas ---	443
17 skyrius. Sovietų tankai Kaune ---	447
18 skyrius. Vladimiras Dekanozovas atvyksta į Lietuvą ---	452
19 skyrius. Smetonai neleista išvykti į Vokietiją ---	458
20 skyrius. Pasienio suirutė ---	463
21 skyrius. Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje gauda prezidentą ---	473
22 skyrius. Lietuvoje svetima ---	481
23 skyrius. Verkia Škirpa, bet ne vokiečiai ---	491
24 skyrius. „Liaudies vyriausybės vardu“ ---	496
25 skyrius. Lemtis ---	511
26 skyrius. Lietuvosio pokalbis su latviu ---	518
27 skyrius. Raudonieji bijo raudonųjų ---	524
28 skyrius. „Dekanozikas“ ---	531
Epilogas ---	553
Padėka ---	567
Knygos istoriniai veikėjai ---	570

Pratarmė trečiajam leidimui

Apie lūžinius Lietuvos istorijos momentus, kurie pakeitė daugybės žmonių ir mūsų valstybės likimą, patraukliai parašytų knygų dar stokojame. Tikriausiai neatsitiktinai 2006 metais išėjusio Alfonso Eidinto istorinio romano *Ieškok Maskvos sfinkso* (leidykla Versus Aureus) apie SSRS įvykdytą Lietuvos okupaciją 1940 metais ir jos aplinkybes tais pačiais metais išleisti net du leidimai; kelis mėnesius ši knyga buvo populiariausia ir grožinė, ir negrožinė literatūros dešimtukuose. Istorinis romanas pastebėtas ir užsienyje – pirmieji 2010 metais jį išsivertė ir išleido estai (Tallinn: Varrak, vertė Martas Tarmakas), kitais metais Vilniuje romanas išleistas rusų kalba (vertė Valentina Klimišinaitė ir kt.), o 2015 metais – lenkų kalba (Warszawa: DiG, vertė Bartłomiejus Kowalis).

Skaitytojų pageidavimu, taip pat matydami tokios literatūros reikalingumą, ypač kad pasaulyje ir šiuo metu klostosi panašių situacijų, kai klastinga agresija nukreipiama prieš mažesnes ir silpnesnes valstybes, karpomos suverenų valstybių teritorijos, ir suprasdami, kaip svarbu gerai pažinti praeitį ir mokytis iš klaidų, Maloniems Skaitytojams siūlome trečią, naujai redaguotą šios knygos leidimą.

Leidėjai

STASĖ TRAKIMAITĖ

Kaunas

1938 metų kovas

Mergina prie „Mandragoros“ arbatinės

Pasitarimai Kaune, II skyriuje, Vytautui Kundrotui buvo tarsi atgaiva: trumpam palikęs provincialų Vievį Kaune jis tiesiog atsi-gaudavo: čia sklandė prisiminimai apie mokslus karo mokykloje, aviacijos kursas, iš kurių jautėsi neteisingai pašalintas, čia gyveno daugybė draugų iš karo mokyklos laikų, dabar Kauno įgulos kari-ninkų, be to, visi naujieji kolegos – II skyriaus bendradarbiai ir vir-šininkai.

Čia buvo ir pirmosios meilės takai su žmona Albina, kuri iš pradžių liko baigti reikalų Klaipėdoje; Vytautas visiems kalbėjo, kad negalinti palikti gero darbo, tačiau liūdna tiesa buvo ta, kad Albina nelauktai įsisirgo.

Liga užklupo kažkaip netikėtai, kai Vytautas pastebėjo pasikeitusį žmonos elgesį, o jinai ėmė jį gąsdinti pasakodama apie keistus pojū-čius: pradėjo bijoti pasilikti kambaryje viena, išbėgdavo iš namų vos tik jam užvėrus duris, vėliau prisidėjo kiti nerimastingi ligos simpto-mai, tad jie nedelsdami kreipėsi į gydytojus. Išvada buvo labai nema-loni – žmonai reikia proto ligų specialistų pagalbos, ir labai rimtos, nes liga progresuoja. Taip Albina atsidūrė ligoninėje, o vėliau, jam jau grįžus į kariuomenę ir persikėlus į Vievį, išvyko gyventi pas tėvus į Šiaulius. Štai kodėl Vytautas gyveno Vievyje vienas, aplinkiniams su-keldamas nemažai kalbų.

Tačiau žmonos ligą ir per tai nemažą jos atsitolinimą savo nuosta-bai priėmė kaip būtinybę, lyg ir bausmę, tačiau tikrai ne tragediją – jų jausmai ir iki ligos buvo gana šaltoki, kartais net atrodydavo, tarsi priblėstantys. Gal net ir gerai būti taip likimo patikrintiems? – neretai

pagalvodavo Vytautas neramiai vartydamasis viengungiškame guolyje Vievyje, kai prisimindavo tokią pat vienišą Albiną.

Darbai ir tarnybiniai rūpesčiai nuvydavo prisiminimus ir staiga vieną dieną Vytautas suvokė, kad Albina pamažu tampa jau ir nebe tokia reikalinga, gal jau ir nebe tokia laukiama kaip anksčiau, ne tokia pasiilgta ir ne tokia vienintelė ir brangi. Tai jį gerokai nustebino ir jis dažniau pasijusdavo lyg gydytojas nustatinėdamas artimiausio žmogaus lėtąją užmiršimo diagnozę – niekuomet taip nebūdavo anksčiau! Abu nemėgo skambių žodžių, juoba sakomų prie svetimų žmonių, kad aš be tavęs negaliu, kaip aš tave myliu. Net juokais tokių dalykų vienas kitam nesakydavo. Abu manė, kad gražiausia ramiai džiaugtis vienas kitu ir vertinti vienas kitą. Žodžio „meilė“ jis nemėgo ir nevartojo, tai buvo pernelyg skambu, pretenzinga ir Vytautas savo ir Albinos dvasinių ryši tarsi paėmė ir pakabino ant vąšo savo gyvenimo prieangyje, vis labiau lyg pašalinis asmuo pro jį praeidavo ir jo net nebepaliesdavo, prie jo vis rečiau grįždavo ir mintimis.

„O gal jau sulaukėjau tame Vievyje?“

Vytautas užėjo į Kauno valdininkų seniai pamėgtą „božegraiką“, tačiau nustebo ir labai nusivylė nieko iš pažįstamų neradęs. Tad vėl vaikštinėjo Kauno gatvėmis, nes pasitarimas II skyriuje buvo numatytas 11 valandą ir jis turėjo dar daug laiko. Taip be tikslo sukiojosi Laisvės alėjoje žiūrinėdamas, kokie auga nauji pastatai, apsuko aikštę prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus, apžiūrėjo tautos milžinų biustus ir Laisvės statulą, pasimeldė prie Nežinomo kareivio kapo, vis reisykiais mintyse pasikartodamas pagrindinius būsimo pranešimo II skyriui teiginius ir savo parengtų siūlymų motyvus, nes būtent šiandien II skyrius turėjo pateikti išvadą dėl to, ar mums atmetus ultimatumą Lenkija puls Lietuvą, ar iki šiol buvo tik atsitiktiniai karinės jėgos demonstravimai prie Lietuvos ir Lenkijos demarkacijos linijos.

Dėl to šiandien Vytautas ir buvo iškviestas į Kauną.

Eidamas Nemuno link, netoli Žydų gimnazijos, Vytautas pastebėjo naują kavinę su gana didoku ir labai keistai skambančiu užrašu „Mandragora“. Tačiau jį sudomino ne kavinė tokiu įmantriu pavadinimu, o prie jos durų kažko laukianti mergina; ji pastebimai atrodė

sužvarbusi ir stukseno viena koja į kitą, kartais net patrepsédama. Nors buvo šalta, merginos galvą dengė lengva skrybėlaitė, o ilgi juodi plaukai glotniai gulė ant žieminio palto kailinės apykaklės ir tarsi susiliejo su rudu kailiuku į vientisą visumą. Kai ji nelauktai atsisuko, jų žvilgsniai susitiko.

Mergina, kokių 25 metų, pažvelgė į jį rudomis akimis ir to žvilgsnio Vytautas jau nebegalėjo pamiršti – tas šiltas žvilgsnis jį tiesiog traukė ir viliojo, vertė pasitempti ir būti kažkokiu ypatingu: Vytautas suvokė, kad staiga panoros tai visai nepažįstamai merginai patikti!

Tai buvo netikėta, kaip smūgis, kaip kritimas, kaip šuolis su paraišiu aviacijos kursuose; kurį laiką Vytautas pasijuto nebežinąs nei ką darantis, nei kur einantis.

Mergina tebežiūrėjo į jį, paskui nusisuko, patapšnojo abiem rankom sau per klubus ir ryžtingai pasuko į vidų.

Kundrotas, nelėtindamas žingsnio, praėjo pro kavinę gailiai žvelgdamas į paskui merginą užsivėrusias duris ir staiga pagalvojo sau: „O kodėl turiu pro jas praeiti, jeigu ta mergina taip krito į akį?“

Apsisukęs grįžo kelis metrus ir, stipriu rankos mostu patraukęs duris, ryžtingai įėjo į kavinę.

Kavinė buvo tamsoka ir gana maža – priešais jį jaukioje prieblandoje, nes visą patalpą apšvietė tik vienas langas šalia durų, bolavo vos penki staliukai. Iš pagarbos klientams sulinkęs durininkas jau buvo paėmęs merginos palatą, o jinai sėdosi prie vienintelio laisvo staliuko. „Tai mano šansas“, – pamanė Vytautas ir, priėjęs prie jos, mandagiai atsiprašė, drauge tai skambėjo ir kaip atsiklausimas:

– Ar panelė nebūtų prieš, jeigu atsisėdčiau čia, šalia, prie jūsų staliuko?

Mergina apsidairė – visur prie gretimų staliukų sėdėjo žmonės ir ji bemat įsitikino, jog po teisybei Vytautas ir neturėjo kito pasirinkimo. Tačiau Vytauto galvoje ūmai atsiradusio susipažinimo plano vos nesupainiojo durininkas:

– Pone, čia mes turime ir daugiau vietų – už virtuvės yra daugiau staliukų jaukiai pasisvečiuoti!

– Dėkoju, – atsakė Vytautas, – tačiau būti šios panelės kompanijoje man būtų daug mieliau negu jūsų užkaboryje.

Dabar mergina netikėtai mielai nusijuokė ir pasakė:

– Prašome prisėsti – aš čia neilgam, tad jūs man visai netrukdykite.

Iš juslaus Vytauto tono profesionaliai supratęs reikalą (jaunas vyras aiškiai atrodo susidomėjęs mergina!) durininkas bematant užsičiaupė ir, nulenkęs galvą, klusniai grįžo į savo vietą prie nedidelės rūbinės. Lyg šešėlis prie jų tuojau pat pričiuožė ir prisistatė kelneris. Jo vardas, kaip jis pats gana iškilmingai paskelbė, buvo Albertas, nors Vytautas galėjo kirsti lažybų, kad savo kaime jis buvo Jonas arba Petras, na, geriausiu atveju tradicinis lietuviškas Kazimieras.

Mergina buvo lietuvaitė. Pirmas Vytauto įtarimas, kad ji Kauno lenkaitė – nepasitvirtino. Lietuviškai kalbėjo be akcento, tačiau lietuviškai drovi nebuvo, nes jau po kelių frazių jis nesunkiai sužinojo jos vardą – Stasė.

– Išgerčiau arbatos, – pasakė ji Albertui.

Stasės skleidžiami kerai veikė jį kaip vaistai – jis dorai neprisiminė, nei ką juodu kalbėjo, nei ko jis klausė ir ką ji atsakė. Jam būtų buvę malonu vien tyliai sėdėti prie staliuko ir jaukiai patylėti, tačiau ka-

valierius turi kalbinti panelę, tad Vytautas stengėsi. Žinoma, tos kalbos buvo bereikšmės, tuščios, bet tai vis ne tylą. Be vardo, Vytautas sužinojo, kad panelė Stasė labai nori studijuoti kalbas, ypač rusų ir prancūzų, ir kad tam dabar labai energingai ruošiasi.

Tai Kundrotą nuteikė maloniai, jis jau net norėjo pasakoti, kaip sunkiai krimto lenkų kalbą, tačiau į tikrovę sugrąžino laikrodis – buvo be 15 minučių vienuolikta, tad Vytautas pašoko ir, skubiai ir gana negrabiai (kariuomenė daro savo!) atsisveikinęs ir atsiprašęs, net bėgte pasileido į II skyrių – pasitarimas. Bėgo net savaip laimingas – pamąčius jį taip pašokusį ir skubantį, ilgai neatsikalbinėdama Stasė paliko Vytautui pusseserės telefono numerį, tad jis galės kada norėdamas ją pasiekti ir pranešti, kada būsiąs Kaune!

Norėjo ją matyti dar kartą.

Pasitarime dalyvavo tik kariuomenės štabo II skyriaus viršininkas pulkininkas Kostas Dulksnys, žinių rinkimo tarnybos viršininkas Juozas Matusaitis, žinių rinkimo apie lenkų kariuomenę skyriaus vedėjas Kostas Raibikis ir sekretorius Vincas Blažys bei Vytautas ir jo pasienio žinių rinkimo punkto kaimynas į Trakų pusę Kazimieras Šakys. Tautrimas susirgo ir neatvyko. Pasienio skyriai surinktos medžiagos patys neanalizuodavo ir jokių išvadų nedarydavo (tai buvo jau centro čia, Kaune, darbas), todėl Vytautas nesijaudino – žinios apie Lenkijos karines pajėgas buvo renkamos iš daugelio šaltinių, iš Lietuvos karinių atstovų pasiuntinybėse, užsienio spaudos, kitų diplomatų, kai kuriomis žiniomis buvo keičiamasi su draugiškomis valstybėmis, tad punktų vedėjų surinkti duomenys būdavo imami į bendrą katilą, tikrinami, žinoma, net po kelis kartus, bet leidžiamos ir tam tikros paklaidos. Tai jau priklausė nuo agentų informuotumo, jų šaltinių turinio ir duomenų svorio.

Pasitarimą pradėjęs pulkininkas Dulksnys tik pasakė, kad jam šiandien reikia paskutinį kartą išgirsti visų nuomonės, ar Lenkija tikrai ruošiasi pulti Lietuvą dabar, ir tą nuomonę privalęs šiandien pateikti karinei ir politinei krašto vadovybei, nes šiandien ir spręsis, ar priimame Lenkijos ultimatumą, ar ne, ar ir toliau laukiame kitų Lenkijos žingsnių patys nieko nesiimdami.

Vytautas su Šakiu išdėstė savo surinktus duomenis – Lenkija laiką ultimatumui kariniu požiūriu pasirinko prastą: Lietuvos pasienyje ji neturėjo jokios sutelktos dalinių grupės rimtai karinei akcijai, tad bet koks grasinimas pulti, jei mes atsisakytume priimti ultimatumą, buvo tuščias ir atrodė panašus į blefavimą. Kovo mėnesį visos lenkų kareivinės Vilniuje iš tiesų buvo net apytuštės, ten gyveno tik kariai, atlikinėję būtinus tarnybos reikalus. Kirtimų kariniame oro uoste stovi vos keli pasenusio tipo lėktuvai ir tik naikintuvai, kurie Lietuvos karo aviacijai būtų vien lengvas grobis. Gardino rajone taip pat nėra sutelkta didesnių Lenkijos karinių pajėgų. Grasinimai mus pulti dėl pašauto pasieniečio transliuojami tik per radiją, o demonstracijos Vilniuje surengtos dirbtinai, tik parėkauti „Marš na Kovno“, apskritai visas reikalas narsintis prieš Lietuvą yra išpūstas muilo burbulas, kuriuo Lenkija ir stengiasi, kad Lietuva ultimatumą priimtų.

Tiesa, kelios karinės dalys telkėsi prie geležinkelio.

Su tokiais punktų vedėjų vertinimais sutiko ir majoras Raibikis.

– Tačiau yra politinė klausimo pusė – mūsų vyriausybė yra linkusi būtent dabar imti ir užmegzti diplomatinius santykius su Lenkija, – staiga pasakė Matusaitis. – Visiškas santykių nepalaikymas mums nėra į naudą, Lenkija turi girdimą balsą Paryžiuje ir Londone, o mes su jais nesikalbame ir neturime nei reikiamos informacijos apie tą kraštą ir tikrąją padėtį, nei apie lenkų politiką ir jos variklį, nei apie jų planus Lietuvos atžvilgiu.

– Įsivaizduokite informacijos srautą, jeigu turėtume pasiuntinybę Varšuvoje, savo karo atašė arba kad ir konsulą Vilniuje, – tarsi svajodamas pasakė Matusaitis.

– Tačiau tuomet pripažinsime, kad Vilnius priklauso Lenkijai, jeigu ten turėsime savo konsulą, – pasibaisėjo majoras Raibikis.

– Konsulai atvažiuoja ir išvažiuoja, – pasakė Matusaitis, – kad Vilnius yra Lietuvos sostinė, parašyta mūsų Konstitucijoje, o jos keisti tikrai neketiname.

– Mano nuojauta, kad vyriausybė priims ultimatumą politiniais sumetimais, nors, žinoma, pradėti karą su Lenkija būtų didvyriška,

karą neabejotinai pralaimėtume, Lietuva būtų okupuota... – pradėjo Dulksnys, bet Matusaitis užbaigė pesimistine išvada:

– ... o paskui Vokietija sumuštų Lenkiją, mes atgautume nepriklausomybę su sostine Vilniumi ir taptume anglų ir prancūzų priešais.

Palengva pasitarimas pradėjo virsti politine diskusija; tai pajutęs viršininkas bandė kalbėtojus grąžinti prie tikslo.

Apie esamą santykių su Lenkija situaciją visi mąstė blaiviai, svarstė ir net ginčijosi, nes reikėjo santykius kaip nors gerinti, tačiau pagaliau pokalbius nutraukė ir lakoniškai apibendrino pulkininkas Dulksnys:

– Taigi ar dėl tokio nelaimingo politikos susiklostymo pokariu mums dabar verta rizikuoti ir imti kone kariauti su Lenkija?

Į patalpą įėjo ryšių skyriaus karininkas pėstininko uniforma ir pranešė, kad vyriausybė anksčiau negu buvo maniusi uždarame posėdyje ką tik priėmė Lenkijos reikalavimus, tad II skyriaus vadovybė šandien esanti laisva ir kvietimas į vyriausybės posėdį atšauktas.

– Apie ką mes sklandžiai, niekieno netrukdomi ir pasikalbėjome... – kandžiai pasakė majoras Kostas Raibikis.